पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन

मन कुमारी तामाङ
परीक्षा क्रमाङ्क : ७२२८०५४/०७५
त्रि वि दर्ता नं. ९-२-९-१०३-२०१०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०७६/२०१९

प्रतिबद्धता पत्र

पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार पार्दा प्रयोग उपयोगमा ल्याएका शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू नितान्त मौलिक हुन् । प्रस्तुत शोधपत्रमा आवश्यकताअनुसार स्रोत खुलाएर वाक्यांश तथा वाक्यहरू साभार गरिएको छ । यस शोधपत्रका अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । अतः यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

शोधार्थी

मन कुमारी तामाङ

मिति : २०७६/०८/१०

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रकी छात्रा मन कुमारी तामाङले *पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन* शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा रहेर तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल

शोधनिर्देशक

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०७६/०९/०१

Dec. 17, 2019

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूर्तिका लागि छात्रा मन कुमारी तामाङद्वारा *पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन* शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख) ....

२. प्रा.डा. रामचन्द्र लंसाल (शोधविशेषज्ञ) ....

३. प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल (शोधनिर्देशक) ....

मिति : २०७६/०९/१५

Dec. 31, 2019

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले पठनबोध क्षमताको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा. शि ५४४ (शोधपत्र) पाठ्यांश प्रयोजनार्थ तयार गरिएको हो । यस शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्नका लागि विभिन्न समस्या तथा चुनौतीहरूको बीच आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरेर हरपल उत्साह प्रेरणा दिई कुशल मार्गदर्शन गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्रा. डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेलज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

त्यसैगरी अध्ययनका क्रमदेखि शोधपत्र तयार पर्दासम्म हरपल सहयोग गर्नुहुने गुरुहरू प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई लगायत नेपाली भाषा शिक्षा विभागमा प्राध्यापनरत सम्पूर्ण गुरुहरू प्रति तथा सामग्री सङ्कलन कार्यलाई सहजता प्रदान गर्नुहुने विद्यालयका शिक्षक वर्गहरू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

जीवनका हरेक पाइलामा सफलताको आशीर्वाद दिँदै आफ्नो श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई सार्थक तुल्याउन मेरी आमा सीमा माया तामाङ बाबु डम्बर दाइहरू रोहित भीम र भाइ सरोजको योगदानप्रति म सदा ऋणी हुँ । शैक्षिक क्षेत्रमा प्रगतिको कामना गरी सधै हौसला प्रदान गरी सहयोग गर्ने मेरो श्रीमान मेघा बहादुर तामाङ प्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रलेखन कार्यमा सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्नुहुने सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक र विद्यार्थीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै शोधपत्र लेखन कार्यमा सहयोग गर्ने मेरो आत्मीय मित्रहरूमा हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई शुद्ध, रूपमा टङ्कन गर्नुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर कीर्तिपुरको जीतेन महर्जनलाई धन्यवाद दिँदै यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली भाषा शिक्षा विभागको मूल्याङ्कन समिति समक्ष पेस गर्दछु ।

शोधार्थी

मन कुमारी तामाङ

शोधसार

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषाशिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र (नेपा. शिक्षा ५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनार्थका लागि पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार पारिएको छ । प्रस्तुत शोधमा पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता पहिचान गर्नु उक्त जिल्लाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको लैङ्गिकता र विद्यालय प्रकृतिका आधारमा पठनबोध क्षमताको स्थिति पहिल्याउनु, जस्ता उद्देश्यहरू राखिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन अन्तर्गत पाँचथर जिल्लाका चारवटा सामुदायिक र चार वटा संस्थागत विद्यालयका ४० जना छात्र र ४० जना छात्रा गरी जम्मा ८० जना विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ । पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कस्तो रहेको छ ? लैङ्गिकता र विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा उक्त कक्षाका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता के कस्तो छ ? भन्ने विषयलाई मुख्य समस्या बनाएर प्रस्तुत शोधकार्य तयार गरिएको छ । यिनै समस्यासँग सम्बन्धित भई पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन गर्नका लागि यो शोधकार्य केन्द्रित रहेको छ ।

यस अध्ययन कार्य पाँचथर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नमूना सर्वेक्षण विधि मार्फत तथ्याङ्क सङ्कलन गरी अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ । यस अध्ययनका लागि पाँचथर जिल्लाका ४ वटा सामुदायिक र ४ वटा संस्थागत विद्यालयबाट ४०/४० जना गरी जम्मा ८० जना विद्यार्थी सङ्ख्या प्रतिनिधि जनसङ्ख्याको रूपमा चयन गरिएको छ । यसरी प्रस्तुत शोधकार्य मूलत : क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधि र तथ्याङ्क सङ्कलन अध्ययन विधिमा आधारित रहेको छ । उपयुक्त तथ्याङ्कको वस्तुगत अध्ययनका लागि प्रतिशताङ्क, मानक विचलन र मध्यमानका आधारमा पठनबोध क्षमताको पहिचान गरिएको छ । यसरी साङ्ख्यिकीय तथ्याङ्क विश्लेषणका आधारमा प्रस्तुत अध्ययन तयार पारिएको छ । सामग्री सङ्कलन गरिसकेपछि विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कस्तो रह्यो भनी प्रतिशतमा रूपान्तरण गरी प्रतिशतका आधारमा तुलनात्मक रूपमा व्याख्या तथा

विश्लेषण गरिएको छ । यसका साथै सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय तथा छात्र र छात्राहरूको छुट्टाछुट्टै विश्लेषण गरिएको छ ।

जम्मा छ अध्यायमा संरचित शोधकार्यको अध्याय एकमा शोध परिचय, अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा, अध्याय तीनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया, अध्याय चारमा समग्रताका आधारमा पठनबोध क्षमताको अध्ययन, अध्याय पाँचमा दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको अध्ययन र अध्याय छमा सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता समावेश गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनबाट निम्नानुसारका निष्कर्षहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

क) समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतालाई प्रतिशतमा गणना गर्दा ८७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ५० प्रतिशतभन्दा बढी देखिएकाले विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

ख) समग्र सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूमा पठनबोध क्षमता राम्रै पाइयो ।

ग) विद्यालयको प्रकृतिको आधारमा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यम पाइयो भने संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उत्तम पाइयो ।

घ) लैङ्गिक कोणबाट पठनबोध क्षमताको मूल्याङ्कन गर्दा छात्रहरू भन्दा छात्राहरूमा पठनबोध क्षमता बढी रहेको पाइन्छ ।

ङ) दृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलनामा अदृष्टांश पठनबोध क्षमता राम्रो रहेको पाइयो ।

च) समग्रमा पठनबोध क्षमता राम्रो पाइयो ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक
शोध परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १
१.२ समस्याकथन २
१.३ अध्ययनको उद्देश्य २
१.४ अध्ययनको सान्दर्भिक र उपादेयता ३
१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन ४
१.६ शोधपत्रको रूपरेखा ५

अध्याय दुई
पूर्वकार्यको समीक्षा र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ६
२.१.१ पुस्तक समीक्षा ६
२.१.२ शोधकार्यका समीक्षा ९
२.२ अवधारणात्मक ढाँचा १३
२.२.१ बोधको परिचय १३
२.२.१.१ श्रुतिबोध १४
२.२.१.२ पठनबोध १४
२.२.२ पठनबोध क्षमताको महत्त्व १५
२.२.३ पठनबोध शिक्षणका कार्यकलाप १७
२.२.३.१ प्रश्न गर्ने १८
२.२.३.२ मुख्य विचार बुझेर व्यक्त गर्न लगाउने १८
२.२.३.३ सार ग्रहण गर्ने १८
२.२.३.४ बुँदाटिपोट १८
२.२.३.५ घटनाको अनुमान गर्न लगाउने १८
२.२.३.६ छलफल गराउने १९
२.२.३.७ प्रश्न निर्माण गर्न लगाउने १९
२.२.३.८ समीक्षा गराउने १९
२.२.३.९ प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न लगाउने १९
२.२.३.९ पहिले नै प्रश्न दिई उत्तर खोज्न लगाउने २०
२.२.४ पठनबोधका तह २०
२.२.४.१ अभिधात्मक तह २०

२.२.४.२ व्याख्यात्मक तह २०
२.२.४.३ समीक्षात्मक तह २०
२.२.४.४ सिर्जनात्मक तह २०
२.२.५ पठनबोधको चरणहरू २०
२.२.५.१ पहिचान २१
२.२.५.२ सङ्गठन २१
२.२.५.३ अर्थानुसन्धान २१
२.२.६ पठनबोधमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू २२
२.२.६.१ पाठ्यसामग्रीको छनोट २२
२.२.६.२ विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक एवम् संवेगात्मक अवस्था २२
२.२.६.३ वातावरण २३
२.२.६.४ अभ्यास २३
२.२.६.५ अभिरुचि २३
२.२.७ निष्कर्ष २४

अध्याय तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि र प्रक्रिया २५
३.२ जनसङ्ख्याको पहिचान २५
३.३ प्रतिनिधि नमुना २६
३.४ सामग्री निर्माण २६
३.५ पूर्व परीक्षण २६
३.६ सामग्रीको मानकीकरण २६
३.७ परीक्षणको कार्यान्वयन २७
३.८ तथ्याङ्क सङ्कलन २८
३.९ तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण २८

अध्याय चार

समग्रताका आधारमा पठनबोध क्षमता

४.१ समग्र विद्यार्थीको पठनबोध क्षमताको स्थिति २९
४.१.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति २९
४.१.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन ३१
४.१.३ लैङ्गिकताका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति ३२

४.१.३.१ प्रतिशतका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति ३३
४.१.३.२ प्रतिशतका आधारमा छात्राहरूको पठनबोध क्षमता ३४
४.१.३.३ लैङ्गिकताका आधारमा पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन ३६
४.१.४ विद्यालय प्रकृतिका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ३९
४.१.४.१ प्रतिशतका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ३९
४.१.४.२ प्रतिशतका आधारमा सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता ४१
४.१.४.३ विद्यालयको प्रवृत्तिको आधारमा पठनबोध क्षमताको अध्ययन ४३

अध्याय पाँच

दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन

५.१ समग्र विद्यार्थीहरूका दृष्टांश पठनबोध क्षमता ४६
५.१.१ प्रतिशतका आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता ४६
५.१.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ४८
५.१.३ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ४९
५.१.३.१ प्रतिशतका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ४९
५.१.३.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ५१
५.१.४ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना ५२

अध्याय - छ

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

६.१ सारांश ५५
६.२ निष्कर्ष ५६
६.३ उपयोगिता ५७
६.३.१ नीतिगत उपयोगिता ५७
६.३.२ प्रयोगगत तह ५८
सन्दर्भ सामग्रीसूची ५९
परिशिष्ट
व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

पृष्ठ

१.	प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	२९
२.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूका पठनबोध क्षमताको अध्ययन	३१
३.	प्रतिशतका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	३३
४.	प्रतिशतका आधारमा छात्राहरूको पठनबोध क्षमता	३५
५.	लैङ्गिकताका आधारमा पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन	३७
६.	प्रतिशतका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता	३९
७.	प्रतिशतका आधारमा सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता	४१
८.	विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा पठनबोध क्षमतको तुलनात्मक अध्ययन	४३
९.	प्रतिशतका आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमता	४६
१०.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४८
११.	प्रतिशतका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति	४९
१२.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको अध्ययन	५१
१३.	दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना	५३

चित्र सूची

		पृष्ठ
१.	समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	३०
२.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन	३२
३.	प्रतिशतका आधारमा छात्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति	३४
४.	प्रतिशतका आधारमा छात्राहरूको पठनबोध क्षमता	३६
५.	लैङ्गिकताका आधारमा पठनबोध क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन	३८
६.	प्रतिशतका आधारमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमतान	४०
७.	प्रतिशतका आधारमा सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता	४२
८.	विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा पठनबोध क्षमतको तुलनात्मक अध्ययन	४४
९.	प्रतिशतका आधारमा दृष्टांश पठनबोध क्षमता	४७
१०.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको अध्ययन	४८
११.	प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको अध्ययन	५०
१२.	मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको अध्ययन	५२
१३.	दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना	५४